

ФОРМУВАННЯ ПОПИТУ НА РОБОЧУ СИЛУ В РЕГІОНАХ УКРАЇНИ В УМОВАХ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОЇ МОДЕЛІ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ

Н. АНШИНА,
кандидат економічних наук,
Л. КОЛЄШНЯ,

кандидат економічних наук
НДІ праці і зайнятості населення

Міністерства соціальної політики України і НАН України

У статті проаналізовано тенденції впровадження інновацій та інвестицій. Розкриті проблеми, що перешкоджають становленню інноваційної моделі розвитку економіки регіонів та формуванню попиту на робочу силу.

В статье проанализированы тенденции внедрения инноваций и инвестиций. Раскрыты проблемы, препятствующие становлению инновационной модели развития экономики регионов и формированию спроса на рабочую силу.

The article is devoted to tendencies of implementation of innovations and investments. Problems are described that prevent establishment of innovative development model of economy at regions and forming of demand for labour force.

Ключові слова: *інновації, інвестиції, національні проекти, попит на робочу силу.*

Вагомою рушійною силою побудови соціально-ринкової економіки має стати інноваційна стратегія розвитку, яка визначатиме шляхи побудови високотехнологічної держави. Проте в Україні інноваційну діяльність здійснює лише кожне одинадцятье підприємств (тобто 9,0%), тоді як у розвинутих країнах частка інноваційно активних підприємств сягає 70,0%¹.

Аналіз ситуації щодо впровадження інновацій в промисловості України за 2005-2010 рр. виявив наступні тенденції:

- фінансово-економічна криза істотно вплинула на розвиток інноваційної діяльності в промисловості. Тільки у 2009 р. порівняно з 2008 р. кількість промислових підприємств, що впроваджували нові технологічні процеси, скоротилася з 515 до 452 одиниць, або на 12,2%; обсяги інноваційних витрат у промисловості зменшилися на 33,7%, особливо на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення – на 35,1%;

- скоротилася, починаючи з 2008 р., кількість промислових підприємств, що здійснювали комплексну механізацію та автоматизацію виробництва. Якщо у 2007 р. вона становила 898 одиниць, то у 2008 р. зменшилася до 813 одиниць, а у 2009 р. – до 767 одиниць;

- зменшилися обсяги фінансових ресурсів для інноваційної діяльності промисловості. Якщо у 2000 р. від загального обсягу інноваційних витрат у промисловості на дослідження і розробки витрачалося 15,1%, то у 2005 р., відповідно, 10,6%, у 2008 р. – 10,4%, у 2009 р. – 10,7%. На придбання машин, обладнання та програмного забезпечення, пов'язаних з впровадженням інновацій, витрачалося відповідно 61%, 54,8%, 63,9%, 62,6%².

У 2010 р. обсяги інноваційних витрат у промисловості на дослідження і розробки дещо збільшилися (витрачалося 12,4% від загального обсягу, проте не досягнуто обсягу витрат 2000 р.).

Входження України у сферу глобалізаційних процесів потенційно має два вектори впливу на формування інноваційного попиту:

- негативний – можливий при збереженні за Україною сучасної сировинної ніші на світовому ринку;

- позитивний – має перспективи за умови підтримки вітчизняних виробників для розширення їх можливостей створювати високотехнологічну продукцію та розвивати потенціал для конкурентної боротьби.

Реалізація другого вектора можлива в разі виходу на ринок високотехнологічних товарів, з вузькоспеціалізо-

¹Вакулєнко В. О. Розвиток інноваційного підприємства в Україні / Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку / Науково-практичний журнал, К.: 2011, №1 – С. 53

²Статистичний щорічник України за 2010 рік // Державна служба статистики України, Київ, ТОВ «Август Трейд», 2011. – 567 с.

ваним продуктом (на нові ніші), через участь у транснаціональних корпораціях (ТНК), які функціонують на цих ринках. Обидва варіанти досить складні для виконання через різні причини, але лише паралельне просування цими напрямками дозволить поліпшити інноваційну активність національної промисловості.

Як показує світовий досвід, найдинамічнішого розвитку набули ті регіони, де сформувалися подібні технопаркам промислові або інноваційні кластери. Кластери спрямовують свою діяльність на виробництво інноваційної продукції світового рівня, їх створення є особливо ефективним за реалізації програм економічного розвитку окремих регіонів, а іноді – навіть цілих країн.

Формування промислових кластерів у провідних промислово розвинутих країнах, наприклад, в Німеччині (хімічна промисловість, машинобудування) та Франції (виробництво продуктів харчування, косметики), призвело до того, що цілі групи галузей стали взаємодіяти всередині кластерів, сприяючи мультиплікативному ефекту щодо зайнятості та трансфертів технологій.

Інвестиційна модель для інших регіонів України може бути сформована на базі Харківської області. Так Стратегією сталого розвитку Харківської області до 2020 р. закладається кластерний підхід до розвитку регіональної економіки, зокрема на Харківщині формується кластер ІТ-індустрії: створено українсько-російський технопарк «Слобожанщина» і на стадії завершення перебуває створення ІТ-парку «Інтелекtronіка»³.

Особливості сучасної регіональної політики України та складність питань, що потребують вирішення, посилюються зовнішніми чинниками, що вже найближчим часом впливатимуть не тільки на розвиток країни в цілому, а й позначатимуться на динаміці економічних і соціальних процесів на регіональному й місцевому рівнях. Першочерговими в цьому контексті постають проблеми підвищення конкурентоспроможності регіонів в умовах відкритої економіки, здатності центральних і місцевих органів виконавчої влади здійснювати регіональну політику європейського типу.

Пріоритетним завданням державної регіональної політики в Україні є сприяння гармонійному, збалансованому розвитку територій, зміцнення їх економічної бази на основі ефективного використання потенціалу регіонів із урахуванням реальних регіональних потреб та інтересів.

Для виходу на внутрішній, а тим більше на зовнішній ринок з конкурентоспроможним товаром потрібне оновлення основних фондів із використанням новітніх технологій, а це, в свою чергу, потребує як власних

інвестицій, яких Україні бракує, так і іноземних, обсяги яких незначні. У 2010 р. вкладення іноземних інвесторів в основний капітал становили 2,3% загального обсягу інвестицій, що менше порівняно з 2009 р. на 2,2 процентних пункти. Зауважимо, що інноваційні процеси неможливі без відповідних інвестицій.

У найближчі 10 років найважливішим в економічному житті, особливо для країн з перехідною економікою, буде змагання за темпи економічного розвитку та створення умов для їх стабільного підвищення.

Як свідчить аналіз, за період 2004–2008 рр. спостерігалась тенденція зростання капітальних інвестицій. Протягом 2008 р. в економіку України направлено 272,1 млрд. грн., у тому числі – 233,1 млрд. грн. інвестицій в основний капітал, збільшившись із 2007 р. на 44,6 млрд. грн., або на 23,7%.

Із 2009 р. починається скорочення капітальних інвестицій, які скоротилися з 2008 р. на 29,1% і становили 192,9 млрд. грн., у тому числі інвестиції в основний капітал зменшилися відповідно на 34,9% і становили 151,6 млрд. грн. У 2010 р. ці показники становили відповідно 189,1 та 150,7 млн. грн.² Це істотно вплинуло на розвиток сфери застосування праці шляхом створення робочих місць. Так, у 2009 р. було створено робочих місць для 757,2 тис. осіб, або на 328 тис. менше ніж у 2008 р.

Незважаючи на деяке скорочення інвестицій в основний капітал, значно зросли інвестиції за рахунок коштів населення на індивідуальне житлове будівництво (у 2,9 разу), державного бюджету (в 1,4 разу) та місцевого бюджету (в 1,1 разу). Проте фінансування інвестицій за рахунок іноземних інвесторів скоротилося вдвічі, власних коштів підприємств і організацій – на 12,5%, про що свідчать дані табл. 1.

Як і раніше, сьогодні основним джерелом фінансування інвестицій в основний капітал в економіці України залишаються власні кошти підприємств та організацій, за рахунок яких у 2009 р. освоєно 63,3%, а у 2010 р. – 55,7% капіталовкладень. Разом з тим, починаючи з 2003 р., частка цього джерела фінансування інвестицій скорочується.

Спостерігається непропорційний розподіл обсягів залучення прямих інвестицій у регіони України (рис. 1).

До дев'яти регіонів: Дніпропетровської, Харківської, Донецької, Київської, Львівської, Одеської, Запорізької, Автономної Республіки Крим і до міста Київ надходило більше всього інвестицій у 2010 р. – 89,3% проти 68,2% у 2009 р. всіх залучених прямих іноземних інвестицій. Це саме ті регіони, які на сьогодні вже є економічно розвинутими та привабливими для іноземних інвесторів.

¹Вакулєнко В. О. Розвиток інноваційного підприємства в Україні / Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку / науково-практичний журнал, К. : 2011, №1 – С. 198

³Галаур С. У Харківщині з'явилися реальні партнери / Урядовий кур'єр, 3.11.2011 року, №204, С. 6.

Таблиця 1

Інвестиції в основний капітал і джерела фінансування

	2001	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
У фактичних цінах, млн. грн.									
Усього	32573	51011	75714	93096	125254	188486	233081	151777	150667
у тому числі за рахунок									
коштів державного бюджету	1749	3507	7945	5077	6846	10458	11576	6687	9479
коштів місцевого бюджетів	1332	2095	3544	3915	5446	7324	9918	4161	4357
власних коштів підприємств та організацій	21770	31306	46685	53424	72337	106520	132138	96019	83997
кредитів банків та інших позик	1400	4196	5735	13740	19406	31182	40451	21581	20611
коштів іноземних інвесторів	1413	2807	2695	4688	4583	6660	7591	6859	3429
коштів населення на будівництво власних квартир					7019	9879	9495	4792	4653
коштів населення на індивідуальне будівництво	1415	1822	2577	3091	5110	8549	11589	5502	16176
інших джерел фінансування	3494	5212	6533	9161	4507	7914	10323	6176	7965
Відсотків до загального обсягу									
Усього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
у тому числі за рахунок									
коштів державного бюджету	5,4	7,0	10,5	5,5	5,5	5,6	5,0	4,4	6,3
коштів місцевого бюджетів	4,1	4,1	4,7	4,2	4,3	3,9	4,2	2,7	2,9
власних коштів підприємств та організацій	66,8	61,4	61,7	57,4	57,8	56,5	56,7	63,3	55,7
кредитів банків та інших позик	4,3	8,2	7,6	14,8	15,5	16,6	17,3	14,2	13,7
коштів іноземних інвесторів	4,3	5,5	3,6	5,0	3,7	3,5	3,3	4,5	2,3
коштів населення на будівництво власних квартир					5,6	5,2	4,1	3,2	3,1
коштів населення на індивідуальне будівництво	4,4	3,6	3,4	3,3	4,1	4,5	5,0	3,6	10,7
інших джерел фінансування	10,7	10,2	8,5	9,8	3,5	4,2	4,4	4,1	5,3

Таке спрямування прямих іноземних інвестицій та інвестицій в основний капітал у регіональному розрізі не сприяє рівномірному соціально-економічному розвитку регіонів, що посилює розрив у їх розвитку і нерівномірність розширення сфери прикладання праці.

Доцільно розглянути структуру прямих іноземних інвестицій в економіку України окремих країн світу. На дев'ять країн на початок 2011 р. припадало 73,9% усього обсягу іноземних інвестицій (у 2005 р. – 64,4%). Їх загальний обсяг збільшився протягом 2005–2011 рр. у 6,1 разу. Найінтенсивніше зростали обсяги прямих іноземних інвестицій із таких країн, як Франція (у 30,0 разів), Німеччина (у 10,8 разу), Кіпр (у 9,0 разів), Австрія (у 7,2 разу). Найбільша частка іноземних інвестицій в Україну припадає на такі країни, як Кіпр, Німеччина, Нідерланди (у 2010 р. відповідно 21,5%, 16,5% і 10% їх загального обсягу). Частка США за період 2005–2010 рр. зменшилася з 13,2% у 2005 р. до 3,5% у 2010 р. (на 9,7 в. п.), Великобританії з 10,6% до 5,9% (на 4,7 в. п.), Росії відповідно з 8,0% до 6,7% (на 1,3 в. п.).

Найбільша частка прямих іноземних інвестицій в Україну в I кварталі в 2011 р. продовжує надходити з Кіпру, Німеччини та Нідерландів (майже 50% їх загального обсягу, відповідно 23,4%, 15,7% та 10,4%). Проте частка Німеччини, Австрії та Великої Британії за цей період порівняно з I кварталом 2010 р. зменшилася на 1,6 в. п.⁴.

Незадовільний розподіл джерел залучення прямих іноземних інвестицій в Україну в країнах-інвесторах посилює ризик залежності економіки України від політики країн – основних інвесторів.

Для України єдиною можливістю підвищення конкурентоспроможності економіки та здійснення забезпечення розвитку продуктивної зайнятості, створення високопродуктивних робочих місць і підвищення професійного рівня робочої сили є побудова власної інноваційно-інвестиційної системи.

Для сприяння іноземним інвесторам у питаннях взаємодії з органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування в Україні створено Державне агентство з інвестицій та управління національними

⁴Інвестиційний клімат в Україні (станом на 01.04.2011) Електронний ресурс. – Режим доступу: http://me.kmu.gov.ua/file/link/167941/file/Inv_klim_22_06_2011.doc

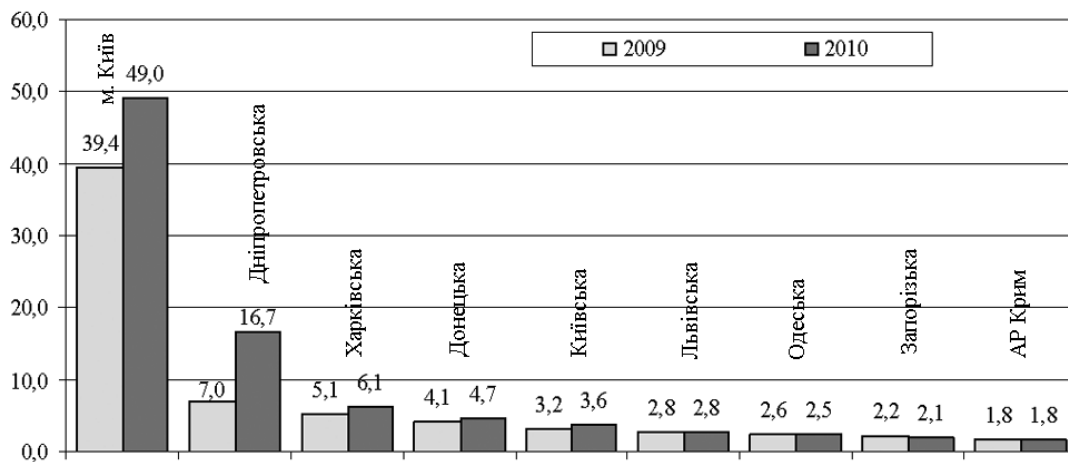

Рис. 1. Розподіл прямих іноземних інвестицій в Україну за регіонами з найбільшим потенціалом попиту на робочу силу в 2009 і 2010 рр., %²

проектами України, а Указом Президента України від 08.09.2010 № 895/2010 визначено чотири пріоритетні напрями та десять основних національних проектів соціально-економічного та культурного розвитку, що були підтримані Комітетом з економічних реформ.

Пріоритетні напрями соціально-економічного та культурного розвитку:

1. «Нова енергія» (проекти, що передбачають використання альтернативних джерел енергії або диверсифікацію постачання енергоносіїв в Україну);
2. «Нова якість життя» (проекти, спрямовані на розв'язання проблеми забезпечення громадян доступним житлом, створення умов для здобуття громадянами якісної освіти, поліпшення медичного обслуговування, забезпечення безпечного для життя й здоров'я довкілля);
3. «Нова інфраструктура» (проекти, спрямовані на підвищення ефективності використання транзитного потенціалу України);
4. «Олімпійська надія – 2022» (проекти, спрямовані на підтримку олімпійського руху в Україні, розвитку спорту).

Основні національні проекти:

1. Повітряний експрес;
2. LNG – термінал;
3. Відкритий світ;
4. Доступне житло;
5. Якісна вода;
6. Чисте місто;
7. Енергія природи;
8. Місто майбутнього;
9. Олімпійська надія – 2022;
10. Дунайський коридор.

Затверджені проекти спрямовані на поліпшення якості життя, енергозабезпечення та енергозбереження,

кардинального збільшення припливу прямих інвестицій і головне – підвищення рівня людського потенціалу Їх особливість полягає у застосуванні нових управлінських підходів, персональної відповідальності, пріоритету приватних інвестиційних коштів над бюджетними та партнерства з кращими світовими компаніями.

Одночасно підкреслено, що розраховувати слід не на бюджетні кошти, а на інструменти державно-приватного партнерства для залучення інвестицій в економіку. Державні гарантії надаватимуться в окремих випадках для залучення кредитних інвесторів.

Проект напряму «Нова якість життя» починається з Кіровоградської області. Тут найвища материнська смертність. Цей проект передбачає створення в усіх регіонах України 27 високотехнологічних перинатальних центрів із необхідним обладнанням. Їого вартість 300–320 млн. грн.

Для втілення в життя проекту «Відкритий світ» знадобиться 500 млн. дол. Нині утилізується 8% сміття, а з реалізацією проекту «Чисте місто» матимемо 65% утилізації.

До проекту «Енергія природи» українські компанії проявляють найбільший інтерес. Для його реалізації потрібні 5 млрд. грн.

Проект «Місто майбутнього» передбачає формування стратегічного плану та проекту розвитку Києва. У столиці передбачається реалізація пілотних проектів «Чисте місто», «Якісна вода», «Доступне житло».

До десяти національних проектів буде залучено 15 млрд. прямих іноземних інвестицій. А це дасть змогу створити до 300 тис. нових робочих місць⁵.

Вже зараз зарубіжні компанії виявляють значний інтерес до вищезазначених національних проектів. За

²Статистичний щорічник України за 2010 рік // Державна служба статистики України, Київ, ТОВ «Август Трейд», 2011. – С. 271.

⁵Нацпроекти – основа для прориву / Урядовий кур'єр, 3 листопада 2010 р., №205, С. 2.

останні роки змістився акцент надходження прямих іноземних інвестицій в економіку України із заходу на схід. Найбільша частка прямих іноземних інвестицій в Україну надходить з Кіпру. Також, крім провідних інвесторів (Кіпру та Німеччини), інвестиції надходять із Сінгапуру, Китаю та Сирії.

В умовах модернізації економіки створення нових робочих місць значною мірою залежить від інноваційної та інвестиційної діяльності. Тому актуальним є виявлення причин недостатньої підтримки інноваційної діяльності в регіонах України.

НДІ праці і зайнятості населення провів вибірково обстеження підприємств з питань формування попиту на робочу силу в регіонах, які дозволили уточнити існуючі проблеми, перешкоди становленню інноваційної моделі розвитку економіки регіонів.

Значна частина областей (16) вважає більш вагомим чинником поширення інноваційної діяльності державне регулювання та сприяння інноваційній діяльності, ніж моделі поведінки підприємств. Так, працівники державних адміністрацій Донецької, Житомирської, Запорізької, Івано-Франківської, Луганської, Одеської, Полтавської, Рівненської, Сумської, Тернопільської, Хмельницької, Чернівецької, Черкаської областей називають серед головних перешкод поширенню інноваційної діяльності невиконання державою ролі головного замовника інновацій та високих технологій.

Серед перешкод становленню інноваційної моделі розвитку 10 областей виділяють неохочість керівництва підприємств вкладати власні кошти та залучені інвестиції в інноваційну діяльність. Цієї думки дотримуються працівники обласних державних адміністрацій Івано-Франківської, Київської, Кіровоградської, Луганської, Рівненської, Харківської областей і республіканських органів виконавчої влади АР Крим.

На відсутність програм соціально-економічного розвитку на середньо- та довгострокову перспективу звернули увагу 12 областей.

Серед інших проблем регіони відзначили такі:

- відсутність у підприємств власних коштів (АР Крим);
- відсутність інструментів державної підтримки інноваційної діяльності (ст. 90 Бюджетного кодексу України не передбачає фінансування науково-дослідницьких робіт із місцевих бюджетів) (Донецька область);
- збиткова діяльність окремих підприємств і відсутність коштів на фінансування інноваційних заходів (Житомирська область);
- недостатність стимулювання з боку держави впровадження підприємствами інноваційних технологій, дефіцит обігових коштів, високі кредитні ставки банків. Зростання економічних ризиків, що включає багато причин (Луганська область).

Вищезазначені відповіді сформувалися як на рівні регіонів, так і на рівні підприємств. Так, на рівні регіонів керівники адміністрацій підкреслили, що причини

недостатньої підтримки інноваційної діяльності поділяються на загальні, які формуються здебільшого в масштабах усього суспільства (зокрема, це відсутність макроекономічних та інституціональних передумов довгострокового економічного зростання в регіоні), і суб'єктивні (ставлення керівників до інновацій і недосконалість державної підтримки інноваційної діяльності).

На рівні підприємств відзначається відсутність, за поширеної нині моделі відносин між адміністрацією і найманими працівниками, матеріальної зацікавленості й належного рівня соціальної забезпеченості працівників, недосконалість систем мотивації до інноваційної діяльності, що особливо гостро виявляється стосовно молоді.

Наведемо наступні висновки:

- обов'язковою умовою для розвитку попиту на робочу силу та розширення сфери прикладання праці в регіонах України є залучення інвестицій, особливо іноземних – як пріоритетне завдання регіональних органів державної влади та місцевого самоврядування;

- від ефективності інвестиційної політики залежать оновлення виробництва, модернізація та нарощування основних фондів підприємств і створення нових високопродуктивних робочих місць, розв'язання соціальних та екологічних проблем. У нинішніх умовах надходження іноземних інвестицій в економіку є чинником зростання ВВП, важливим джерелом створення робочих місць і сприяє успішній інтеграції України до європейського та світового господарства;

- зважаючи на тенденції розвитку інвестиційної діяльності, постає необхідність в узгодженні заходів активізації інвестиційних процесів у регіоні на найближчі роки. Необхідно формувати позитивний імідж регіонів і забезпечувати їм можливості для співпраці, що сприятиме підвищенню авторитету держави у міжнародному співтоваристві;

- спостерігається непропорційний розподіл обсягів прямих інвестицій у регіони України, що потребує створення чіткого механізму взаємодії центральних і регіональних органів влади;

- незадовільний розподіл джерел залучення прямих іноземних інвестицій в Україну по країнах-інвесторах може поставати ризик залежності економіки України від політики кількох країн – основних інвесторів;

- за останні роки змістився акцент надходження прямих іноземних інвестицій в економіку України із заходу на схід. Найбільша частка прямих іноземних інвестицій в Україну надходить з Кіпру. Також, крім провідних інвесторів (Кіпру та Німеччини), інвестиції надходять з Сінгапуру, Китаю та Сирії.

Отже, впровадження в Україні інноваційної моделі економічного розвитку за рахунок інвестиційної діяльності оновлення виробництва дозволить вирішити проблему створення сучасних високопродуктивних робочих місць, сформувати попит на робочу силу, що дасть змогу розширювати сферу прикладання праці, зменшити безробіття та підвищити рівень соціального захисту населення.